

การสร้างคุณลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์ผ่านโครงการจิตอาสา CREATING THE DESIRED ATTRIBUTES OF GRADUATES THROUGH VOLUNTEER SPIRIT PROJECTS

นิภา กุฬพงษ์ศักดิ์ / NIPA KUPONGSAK

ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ

THAI DEPARTMENT, FACULTY OF HUMANITIES, BANGKOK UNIVERSITY

บทคัดย่อ

การสร้างคุณลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์ผ่านโครงการจิตอาสา เป็นการเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม และบุคลิกอุปนิสัยของบัณฑิตในยุคศตวรรษที่ 21 โดยให้บัณฑิตมีจิตพร้อมที่จะสละเวลา คำนึงถึงส่วนรวม คำนึงถึงผู้อื่น คำนึงถึงประโยชน์สุขของผู้ร่วมในสังคมเดียวกัน และแสดงออกในรูปของพฤติกรรมที่เกิดขึ้นด้วยความสมัครใจ และมุ่งประพฤติปฏิบัติให้ผู้อื่นมีความสุข โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของความตั้งใจดีและเจตนาดี ซึ่งการเสริมสร้างคุณลักษณะดังกล่าวนี้จะสอดคล้องกับคุณธรรมตามกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่มีพระราชประสงค์ให้ประชาชนชาวไทยทุกหมู่เหล่าคิด พูด ทำ ช่วยเหลือเกื้อกูลเพื่อประสานประโยชน์ให้แก่ตนเอง แก่ผู้อื่น และประเทศชาติให้มีความเจริญรุ่งเรืองสืบไป ทั้งยังสอดคล้องกับหลักธรรมและหลักปฏิบัติในศาสนาต่างๆ เช่น ศาสนาอิสลาม ศาสนาคริสต์ และศาสนาพุทธ รวมทั้งยังตรงตามคุณลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์ตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาอีกด้วย หลังจากที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมโครงการจิตอาสาแล้ว ผู้เรียนเกิดความภูมิใจ ซาบซึ้งใจ ปีติสุข และอยากกลับไปทำกิจกรรมจิตอาสา ในลักษณะอื่นๆ ต่อไป

คำสำคัญ : การเสริมสร้าง คุณลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์
คุณธรรม จริยธรรม จิตอาสา

Abstract

Creating the desired attributes of graduates through volunteer spirit projects plays the major role in strengthening morals, ethics and personalities of the students in the 21st century. Students who attended the activities were willing to devote their time, thinking of others, taking into account the public interest instead of only personal interest. Based on good intention and faith, they performed services with willingness, aiming to serve happiness to others. Such attributes are in accordance with the royal speech of His Majesty the King Bhumibol Adulyadej, which urges all Thais to think, speak and act as to help and support each other, also, to contribute to the prosperous future of nation. In addition, such desired attributes of graduates are corresponding with the principles and practices of various religions such as Islam, Christianity and Buddhism. Furthermore, it also meets the desired attributes of graduates required by Thai Qualifications Framework for Higher Education. After the students had participated in the volunteer spirit projects, they felt elated and delighted. Consequently, they were willing to continue to do more volunteering afterwards.

Keyword : Creating , The Desired Attributes of Graduates, Morals, Ethics, Volunteer Spirit

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสตอบแก่ผู้ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล ณ สีหบัญชร พระที่นั่งอนันตสมาคม เนื่องในวโรกาสทรงครองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน 2549 ความตอนหนึ่งว่า

...คุณธรรมซึ่งเป็นที่ตั้งของความรักความสามัคคี ที่ทำให้คนไทยเราสามารถร่วมมือร่วมใจกันรักษาและพัฒนาชาติบ้านเมือง ให้เจริญรุ่งเรืองสืบต่อกันไปได้ตลอดรอดฝั่ง

ประการแรก คือ การให้ทุกคนคิด พุด ทำ ด้วยความเมตตา มุ่งดีมุ่งเจริญต่อกัน

ประการที่สอง คือ การที่แต่ละคนต่างช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ประสานงานประสานประโยชน์กันให้งานที่ทำสำเร็จผลทั้งแก่ตน แก่ผู้อื่นและประเทศชาติ... [1]

สรุปได้ว่าคุณธรรมตามกระแสพระราชดำรัสข้างต้นนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ให้ประชาชนชาวไทยทุกหมู่เหล่าคิด พุด ทำ ช่วยเหลือเกื้อกูล เพื่อประสานประโยชน์ให้แก่ตนเอง แก่ผู้อื่น และประเทศชาติให้มีความเจริญรุ่งเรืองสืบไป

นอกจากนี้ในหลักศาสนาต่างๆ ทั้งศาสนาอิสลาม ศาสนาคริสต์ และศาสนาพุทธ ต่างมีแนวคิด หลักธรรม และหลักปฏิบัติที่สอดคล้องกันเรื่องการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่หรือการเกื้อกูลกัน กล่าวคือ ศาสนาอิสลามมีหลักปฏิบัติธรรมเรื่อง ซะกาต โดยมีแนวคิดให้ผู้มีกินเหลือใช้รู้จักแบ่งปันให้แก่ผู้อื่น อาจเป็นการแบ่งปันกำลังทรัพย์ ด้วยการบริจาคเงิน หรือแบ่งปันอาหารแก่ผู้ที่ด้อยกว่าเช่นเดียวกับ ศาสนาคริสต์ที่มีหลักปฏิบัติในการช่วยเหลือผู้อื่น ซึ่งมนุษย์จะต้องทำด้วยอุทิศตน ไม่ใช่เพียงเพื่อเอาหน้า รวมทั้งในศาสนาพุทธมีหลักธรรมเพื่อความรักมนุษยชาติ [2] ตามหลักพรหมวิหาร 4 และสังคหวัตถุ 4 ดังนี้

หลักพรหมวิหาร 4 ประกอบด้วย เมตตา : ความรัก ความปรารถนาดีให้ผู้อื่นมีความสุข กรุณา : ความสงสาร เห็นใจ ปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ มุทิตา : ยินดีเมื่อผู้อื่นมีสุข และอุเบกขา : วางเฉย ไม่ลำเอียง

ส่วนสังคหวัตถุ 4 เป็นหลักธรรมที่เน้นความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน ประกอบด้วย ทาน : การให้ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ปิยวาจา : กล่าวด้วยวาจาที่ซาบซึ้ง สุภาพอ่อนหวาน อตถจริยา : ทำดี ประพฤติดี เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น กล่าวคือเป็นการประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกันโดยเอาใจใส่เป็นภาระ ธุระ ในกิจการงานสังคมให้ได้รับประโยชน์ ซึ่งอาจเป็นกำลังกาย กำลังทรัพย์ หรือกำลังความคิด เป็นต้น และสมานัตตตา : ทำตัวเสมอต้นเสมอปลาย

อาจกล่าวได้ว่าแทบทุกศาสนามีคำสอนหรือแนวคิดเพื่อสร้างให้มนุษย์มีจิตใจที่ดีงาม รู้จักแบ่งปัน และเอื้ออาทรแก่ผู้อื่นร่วมสังคมเดียวกัน เพื่อพัฒนาสังคมให้น่าอยู่และสมาชิกในสังคมมีความสุข

คุณลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์ตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษา (TQF : HEd)

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องมาตรฐานคุณวุฒิระดับปริญญาตรี สาขาวิชาต่างๆ ได้กล่าวถึงคุณลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์และมาตรฐานการเรียนรู้ที่สะท้อนคุณธรรม จริยธรรมของบัณฑิต ดังนี้

1. “มีคุณธรรม จริยธรรม ถ่อมตนและทำหน้าที่เป็นพลเมืองดี รับผิดชอบต่อตนเอง วิชาชีพและสังคม...” [3]
2. “มีคุณธรรม จริยธรรม ความรับผิดชอบต่อตนเอง วิชาชีพและสังคม... มีจิตสำนึกและพฤติกรรมที่คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน...” [4]
3. “มีคุณธรรม จริยธรรม มีจิตบริการและความรับผิดชอบต่อสังคมตามจรรยาบรรณวิชาชีพ...” [5]
4. “มีคุณธรรม จริยธรรม มีสัมมาคารวะ รู้จักกาลเทศะ และทำหน้าที่เป็นพลเมืองดี รับผิดชอบต่อตนเอง วิชาชีพ และต่อสังคม และปฏิบัติตนภายใต้จรรยาบรรณวิชาชีพด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและเสียสละ...” [6]
5. “มีคุณธรรม จริยธรรม มีจิตสาธารณะและความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม...” [7]
6. “มีคุณธรรม จริยธรรม ในการดำรงชีวิตและประกอบอาชีพ และมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ตลอดจนรับผิดชอบต่อสังคมและองค์กร...และมีจิตสาธารณะ” [8]
7. “แสดงออกซึ่งพฤติกรรมด้านคุณธรรมจริยธรรมที่วิญญูชนพึงมี อาทิ มีวินัย ความรับผิดชอบ ความเมตตา กรุณา ความซื่อสัตย์สุจริต เสียสละ จิตสำนึกต่อสังคม และตระหนักในคุณค่าของการอนุรักษ์และเผยแพร่วัฒนธรรมอันดีงามของไทย” [9]

นอกจากนี้ คุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษา (Thailand Qualification Framework for Higher Education ; TQF : HEd) [10] ได้กำหนดคุณลักษณะบัณฑิตและมาตรฐานผลการเรียนรู้ที่สะท้อนคุณธรรม จริยธรรมของบัณฑิตไว้ดังนี้

3. ด้านบุคลิกอุปนิสัย

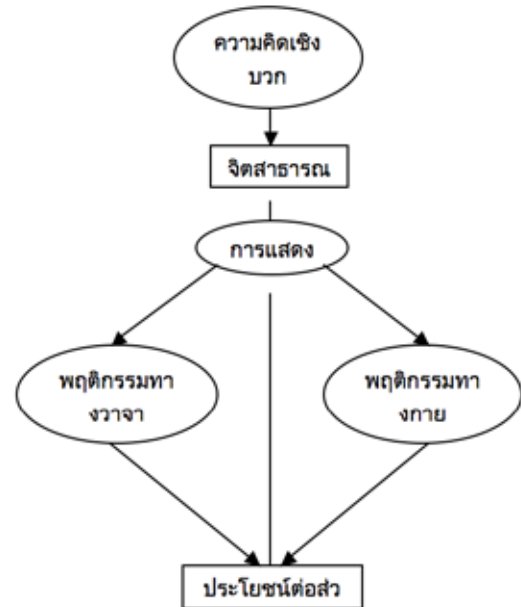
3.1 คุณลักษณะด้านความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ตลอดจนมีความเป็นพลเมืองดีของภูมิภาคและของโลก มีค่านิยมที่ถูกต้องทั้งด้านสังคมและมนุษยธรรม

3.2 มีความเข้าใจในวัฒนธรรมข้ามชาติ (cross-cultural understanding) เพราะโลกปัจจุบันเป็นโลกที่ไร้พรมแดน มีความเข้าใจคนอื่น เข้าใจสังคม ชุมชน วัฒนธรรมอื่น ได้เห็นคุณค่าในความแตกต่าง มีความเคารพในความแตกต่างและความหลากหลาย

3.3 เป็นผู้มีจริยธรรมและค่านิยมที่ดีงามอยู่ในพื้นฐานของจิตใจ เช่น การมีจิตอาสา การมีวินัยในตนเอง มีความรับผิดชอบต่อสังคม ยึดมั่นในจรรยาบรรณวิชาชีพ ตลอดจนน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิต

จะเห็นว่าคุณลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์ทั้งในสาขาวิชาต่างๆ และตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษา (TQF : HED) มุ่งเน้นให้บัณฑิตของตนเป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม มีจิตสาธารณะหรือมีความรับผิดชอบต่อสังคม ด้วยแนวคิดดังกล่าว ทำให้ส่วนหนึ่งของเนื้อหาวิชา ศท 111 คุณค่าแห่งบัณฑิต และการจัดการเรียนการสอนวิชาดังกล่าว จะเน้นให้ผู้เรียนรู้จักบทบาทหน้าที่ ความรับผิดชอบต่อความเป็นบัณฑิตที่สังคมคาดหวัง คือ บัณฑิตที่สร้างสรรค์และพัฒนาประเทศไทย รวมทั้งการมีจิตอาสา และจิตสำนึกในการรับใช้สังคม ดังพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับความสำคัญของความรับผิดชอบต่อสังคม ความว่า

“หน้าที่ของแต่ละบุคคลจะมีสิ่งสำคัญ 2 อย่าง คือ จะต้องสร้างตัวเองให้มีความเจริญรุ่งเรือง สามารถที่จะทำงานทำการในแนวของตัวเพื่อที่จะเลี้ยงชีวิตและอีกด้านหนึ่งก็คือช่วยส่วนรวมให้อยู่ดีกินดี” [11]

จิตอาสา หรือจิตสาธารณะคืออะไร

พระไพศาล วิสาโล [12] ได้ให้นิยามของคำว่า “จิตอาสา” คือ จิตที่พร้อมจะสละเวลา แรงกาย และสติปัญญา เพื่อสาธารณประโยชน์ เป็นจิตที่ไม่เห็นด้วยเมื่อพบเห็นปัญหาหรือความทุกข์ยากเกิดขึ้นกับผู้อื่น เป็นจิตที่มีความสุขเมื่อได้ทำความดีและเห็นน้ำตาเปลี่ยนเป็นรอยยิ้ม เป็นจิตที่เปี่ยมด้วย “บุญ” คือ ความสงบเย็น และพลังแห่งความดี”

มิชิตา จำปาเทศ รอดสุทธิ [13] ได้กล่าวถึงความหมายของจิตอาสาว่า “จิตอาสา คือ จิตที่ต้องการให้ผู้อื่น ตั้งแต่การให้เงินให้ของ จนกระทั่งให้แรงงาน แรงสมอง หรือที่เราเรียกว่าอาสาสมัคร เพื่อช่วยให้ผู้อื่นหรือสังคมมีความสุขมากขึ้น การให้หรือเสียสละนี้สามารถทำได้จนถึงการเสียสละความเป็นตัวตนหรืออัตตาของเราลงไปด้วย”

จึงอาจกล่าวได้ว่าจิตอาสาหรือจิตสาธารณะ เป็นภาวะจิตที่มีสำนึกและตื่นตัวที่จะคำนึงถึงส่วนรวม คำนึงถึงผู้อื่น คำนึงถึงประโยชน์สุขของผู้ร่วมในสังคมเดียวกัน และแสดงออกในรูปของพฤติกรรมที่เกิดขึ้นด้วยความสมัครใจ การแสดงออกด้วยการอาสาไม่มีใครบังคับ และมุ่งประพฤติปฏิบัติให้ผู้อื่นมีความสุขโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของความตั้งใจดีและเจตนาดี

การเสริมสร้างคุณลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์ผ่านโครงการจิตอาสา

การเสริมสร้างคุณลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์วิธีหนึ่ง คือ การสร้างจิตสาธารณะให้เกิดขึ้นในใจของทุกคน จิตสาธารณะเป็นการทำงานของจิตที่ปรากฏออกมาเป็นความคิด ซึ่งจะส่งผลให้มีการแสดงออก 2 ทาง คือ ทางวาจาและพฤติกรรมตามแผนภูมิดังนี้

จากแผนภูมิดังนี้ อาจอธิบายถึงแนวทางและกลไกที่ใช้ในการสร้างจิตสาธารณะได้ดังนี้

1. การสร้างความคิดเชิงบวก (Positive Thinking) หมายถึง การสร้างความคิดของตนเองให้คำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน รวมทั้งมีจิตสาธารณะหรือมีพฤติกรรมที่รับผิดชอบต่อสังคม

2. การยึดหลักคุณธรรมความดีเป็นแนวปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ดังนี้ [14]

2.1 หลักแห่งความพอเพียง ได้แก่ การรู้จักจัดสรรทรัพยากรที่หามาได้ด้วยความสุจริต

2.2 หลักแห่งการสงเคราะห์ ได้แก่ การสงเคราะห์ด้วยการให้ โดยแบ่งออกเป็น 2 อย่าง คือ การให้สิ่งของ จะเป็นทรัพย์สินหรือวัตถุก็ได้ กับการให้ความรู้สั่งสอน (ธรรมทาน) การสงเคราะห์ที่เป็นการใช้ถ้อยคำที่เป็นประโยชน์ ประกอบด้วยเหตุผลที่ทำให้ผู้ฟังเกิดความนิยมยินดี (ปิยวาจา) โดยสรุปก็คือ การสงเคราะห์ช่วยเหลือที่เป็นการให้ด้วยพฤติกรรม และการให้ด้วยวาจาที่อ่อนหวานก่อให้เกิดความซาบซึ้งใจของผู้ฟัง จึงเป็นการสงเคราะห์ที่ต้องปฏิบัติด้วยความเมตตา คือ ความหวังดีโดยไม่หวังผลตอบแทนใดๆ

2.3 หลักแห่งการประพฤดี การกระทำที่เป็นประโยชน์ ได้แก่ ความช่วยเหลือที่มอบให้ผู้อื่นด้วยความเต็มใจในการประกอบกิจการงานต่างๆ การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุง ส่งเสริมในทางจริยธรรมแก่ผู้อื่น

2.4 หลักแห่งการสงเคราะห์และทำคุณประโยชน์อย่างสม่ำเสมอ โดยไม่มุ่งหวังเอาผลประโยชน์เข้าสู่ตนเอง เป็นการสร้างจิตสาธารณะที่ช่วยเหลือ และทำตนเป็นประโยชน์ โดยการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของส่วนรวม ด้วยการพิจารณาความเหมาะสมของกาลเทศะ และฐานะของตนเอง

2.5 หลักแห่งความเอื้ออาทร เพื่อสร้างจิตสาธารณะ ให้มีความเอื้อเฟื้อต่อบุคคลแวดล้อมและสิ่งแวดล้อม โดยการแสดงออกความเป็นกัลยาณมิตรที่เป็นผู้ชี้ช่องทางประโยชน์ แนะนำให้ส่วนรวมดำเนินไปบนแนวทางประโยชน์ แนะนำให้ส่วนรวมดำเนินไปบนแนวทางของจริยธรรม

3. การประกอบกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ในการแสดงออกถึงความมีจิตสาธารณะ เช่น การทำความสะอาดวัดบางชั้น การสร้างรอยยิ้ม สร้างความสุข กำลังใจ พร้อมสานสัมพันธ์ระหว่างผู้ดำเนินโครงการกับผู้สูงอายุ การสอนศิลปะน้อง (Art-Junior) เป็นต้น

การเสริมสร้างจิตสาธารณะให้เกิดขึ้นนี้จะส่งผลต่อประโยชน์สุขในสังคม ทำให้ประชากรมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สมาชิกในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างเข้าใจ มีความสุข ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน จะมีแต่ความปรารถนาดีต่อกันและส่งผลให้ช่วยเหลือกันให้กิจการก้าวหน้า และท้ายสุดจะส่งผลให้โลกทั้งโลกมีความสุข

แนวทางการจัดกิจกรรมโครงการจิตอาสาเพื่อพัฒนาชุมชนและสังคม

การจัดกิจกรรมโครงการจิตอาสาเพื่อพัฒนาชุมชนและสังคมสืบเนื่องมาจากรายวิชา ศท 111 คุณค่าแห่งบัณฑิต ซึ่งอยู่ในหมวดวิชาศึกษาทั่วไป มีเนื้อหาวิชาเกี่ยวกับบัณฑิตที่สังคมคาดหวัง : บทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของความเป็นบัณฑิตในการสร้างสรรค์และพัฒนาประเทศไทย (บัณฑิตกับวิถีชุมชน) ผู้สอนจึงมีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

1. ค้นหาว่าชุมชนและสังคมมีปัญหาอะไรที่ควรได้รับการแก้ไข

ผู้สอนได้กำหนดให้ผู้เรียนจำนวน 2 กลุ่ม จำนวน 294 คน แบ่งเป็นกลุ่มย่อย กลุ่มละ 5 คน ลงพื้นที่ชุมชนใกล้สถานศึกษา คือ ชุมชนคลองหนึ่งหรือชุมชนมัสยิดแก้วนิมิตร ซึ่งเป็นชุมชนอิสลามที่ประสบอุทกภัยครั้งใหญ่เมื่อราวปลายปี พ.ศ. 2554 การลงชุมชนในครั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนได้สัมผัสกับผู้อยู่อาศัยในชุมชนโดยตรง ได้พูดคุยสัมภาษณ์ และรับรู้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน และบันทึกข้อมูลไว้เป็นหลักฐานเพื่อเป็นแนวทางให้ผู้เรียนศึกษาปัญหาในชุมชนอื่นๆ ต่อไป

ปัญหาที่พบในชุมชนคลองหนึ่ง เช่น ภายหลังประสบอุทกภัยแล้ว ห้องสมุดในโรงเรียนคลองหนึ่ง (แก้วนิมิตร) ยังไม่สามารถจัดระบบหนังสือได้สมบูรณ์และเป็นระเบียบ (ระบบทศนิยมดิวอี้) เนื่องจากบรรณารักษ์มีเพียงคนเดียว ขาดบอร์ตความรู้หรือเกร็ดความรู้เรื่องต่างๆ ที่จะให้นักเรียนสามารถเรียนรู้ด้วยตนเอง ปัญหาที่อธิบายนำออกต้น ปัญหาการจัดระเบียบสายไฟและระบบกระแสไฟฟ้า ปัญหาถนนที่ยังเป็นกรวดและไม่ได้ลาดยางมะตอย เป็นต้น

ปัญหาเหล่านี้มีทั้งปัญหาใหญ่ซึ่งเป็นเรื่องของทางการ และการบริหารจัดการของชุมชนตามงบประมาณที่ส่วนราชการจัดสรรให้ แต่ปัญหาบางปัญหาเป็นเรื่องที่ผู้มีส่วนร่วมในชุมชนสามารถดำเนินกิจกรรมผ่านโครงการจิตอาสาได้ เช่น ปัญหาห้องสมุดและปัญหาขาดบอร์ตความรู้

2. ค้นหาว่าผู้เรียนชอบอะไรและควรทำในสิ่งที่ชอบ

หลังจากที่ผู้เรียนได้ลงพื้นที่ชุมชนและเข้าใจแนวทางปัญหาของชุมชนแล้ว ผู้สอนได้กำหนดให้

ผู้เรียนแบ่งกลุ่ม เพื่อจัดโครงการจิตอาสา ซึ่งในขั้นตอนนี้ สมาชิกในกลุ่มช่วยกันระดมความคิดและเสนอความเห็นเพื่อที่จะคัดเลือกหัวข้อที่จะจัดทำโครงการจิตอาสา โดยแต่ละกลุ่มใช้วิถีทางของประชาธิปไตยด้วยการลงมติ และใช้เสียงข้างมากหรือมติเป็นเอกฉันท์ในการเลือกหัวข้อที่จะจัดทำโครงการดังกล่าวตามความชอบของสมาชิกส่วนใหญ่ โครงการจิตอาสาที่ผู้เรียนเลือกทำ มีทั้งโครงการที่เป็นปัญหาของชุมชนคลองหนึ่ง และปัญหาของชุมชนอื่นๆ เช่น การจัดระบบหนังสือในห้องสมุด และการจัดบอร์ตความรู้ในห้องสมุด โรงเรียนแก้วนิมิตร การทำความสะอาดวัดบางชั้น ปลุกป่าชายเลนที่ตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม สอนศิลปะน้อง (Art-Junior) สร้างรอยยิ้ม อิ่มไม่ตรี แต่ผู้สูงอายุ จัดสวนปรับปรุงภูมิทัศน์โรงเรียนคลองห้า ปรับปรุงทัศนียภาพบริเวณสวนหย่อมหน้าอาคารเรียนโรงเรียนประถมศึกษาธรรมศาสตร์ เป็นต้น

3. ข้อควรคำนึงในการส่งเสริมโครงการจิตอาสา

3.1 เป็นกิจกรรมที่ทำได้อย่าในระยะเวลาสั้นๆ : เนื่องจากโครงการจิตอาสาเป็นจุดเริ่มต้นของการปลูกฝังให้ผู้เรียนเกิดความเอื้ออาทรและการเกื้อกูลต่อชุมชน ดังนั้นระยะเวลาที่จัดกิจกรรมเพื่อให้เกิดความสนุกสนานและรักที่จะทำกิจกรรมจิตอาสาต่อไป ไม่ควรมากหรือนานเกินไป อาจใช้เวลา 3-4 ชั่วโมง หรืออย่างมากไม่ควรเกิน 1 วัน

3.2 สามารถทำเป็นทีมได้ : การจัดกิจกรรมกลุ่มจะทำให้เกิดความสนุกสนาน การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การพูดคุยระหว่างดำเนินกิจกรรมจะทำให้ช่วงเวลาดำเนินกิจกรรมผ่านไปอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้การทำงานเป็นทีมยังช่วยให้สมาชิกเกิดความรัก ความสามัคคี และความผูกพันอันแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

3.3 สิ่งที่มีความเหมาะสมผล : เนื่องจากผู้เรียนยังขาดประสบการณ์การทำงาน ดังนั้นผู้สอนหรืออาจารย์ผู้ควบคุมโครงการจิตอาสาควรให้ผู้เรียนเสนอแผนการจัดทำโครงการอย่างชัดเจนเพื่อให้คำชี้แนะอย่างถูกต้องเหมาะสม เช่น ผู้เรียนกลุ่มหนึ่งได้เสนอโครงการจิตอาสา : เก็บขยะที่ชายหาดพัทยา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชายหาดพัทยามีความสวยงาม แต่เมื่อพิจารณางบประมาณและค่าใช้จ่ายในการดำเนินโครงการค่อนข้างสูงมาก เฉพาะค่าเช่ารถตู้และค่าน้ำมันประมาณ 5,000 บาท นอกจากนี้ยังมีค่าใช้จ่ายในส่วนอื่นๆ อีก เช่น อุปกรณ์เก็บขยะ ค่าอาหาร ฯลฯ การเก็บขยะเพื่อให้ชุมชนสะอาด น่ามอง ควรเป็นกิจกรรมที่ทำในชุมชนใกล้ตัวเพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เก็บขยะเก็บที่ไหนก็ได้นับเป็นจิตอาสาทั้งสิ้น

ส่วนผู้เรียนอีกกลุ่ม ได้เสนอโครงการ : ปลุกป่าชายเลน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดการฟื้นฟูและเพิ่มแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำทางทะเล ลดแรงกระแทกของคลื่นที่จะมากระทบฝั่งและทำให้เกิดการกัดเซาะชายฝั่ง รวมทั้งเป็นการอนุรักษ์ป่าชายเลนและสิ่งแวดล้อม เมื่อพิจารณางบประมาณและค่าใช้จ่ายในการดำเนินโครงการแล้วไม่แตกต่างจากโครงการเก็บขยะที่ชายหาดพัทยา แต่เงื่อนไขและความจำเป็นเรื่องพื้นที่ที่จะดำเนินกิจกรรม ต้องปลุกป่าที่ชายเลนหรือชายฝั่งเท่านั้น

ประเด็นข้างต้นนี้เป็นตัวอย่างหนึ่งที่ผู้สอนหรืออาจารย์ผู้ควบคุมโครงการจำเป็นต้องชี้แนะให้ผู้เรียนทำในสิ่งที่สมเหตุสมผล

3.4 เป็นกิจกรรมที่เพิ่มทักษะของผู้เรียน : โครงการจิตอาสาต่างๆ ตามความชอบของผู้เรียนย่อมสะท้อนถึงการดำเนินกิจกรรมและทักษะต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นตามมา เช่น

โครงการจัดระบบหนังสือในห้องสมุด ทำให้ผู้เรียนรู้ระบบการจัดหนังสือด้วยระบบทศนิยมดิวอี้ ทักษะการป้อนข้อมูลลงในคอมพิวเตอร์ การจัดชั้นหนังสืออย่างมีระเบียบ ซึ่งจะส่งผลต่อการค้นหาหนังสือ เมื่อผู้เรียนต้องค้นคว้าหนังสือประเภทต่างๆ ในห้องสมุดอีกด้วย

ภาพที่ 1 จัดระบบหนังสือในห้องสมุด
ที่มา : ผู้ช่วยศาสตราจารย์นภา กู้พงษ์ศักดิ์

โครงการจัดบอร์ดความรู้ในห้องสมุด ทำให้ผู้เรียนมีความรอบรู้และรู้จักการถ่ายทอดความรู้ต่างๆ มากขึ้น เช่น ความรู้เรื่องอาเซียน เกร็ดความรู้ภาษาอังกฤษในหมวดความรู้ต่างๆ เป็นต้น

ภาพที่ 2 จัดบอร์ดความรู้ในห้องสมุด
ที่มา : ผู้ช่วยศาสตราจารย์นภา กู้พงษ์ศักดิ์

โครงการจัดสวนปรับภูมิทัศน์โรงเรียนคลองห้า และโครงการปรับปรุงทัศนียภาพสวนหย่อมหน้าอาคารเรียน โรงเรียนประถมศึกษาธรรมศาสตร์ ทำให้ผู้เรียนรู้จักไม้ดอกไม้ประดับชนิดต่างๆ รู้จักเลือกพันธุ์ไม้ และเพิ่มทักษะการจัดสวน รวมทั้งการออกแบบสวนให้สวยงาม นอกจากนี้ยังปลูกฝังให้ผู้เรียนรักต้นไม้ รักธรรมชาติ ซึ่งจะส่งผลดีต่อการสร้างสิ่งแวดล้อมให้สวยงาม น่ามอง และมีประโยชน์ทางอ้อมในการลดภาวะโลกร้อนอีกด้วย

3.5 เป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางจิตใจ ดังได้กล่าวข้างต้นแล้วว่า จิตอาสา เป็นจิตที่มีความสุขเมื่อได้ทำความดี เป็นจิตที่เปี่ยมด้วย “บุญ” คือ ความสงบเย็นและพลังแห่งความดีแก่เพื่อนมนุษย์โดย

เต็มใจ สมครใจ อิ่มใจ ซาบซึ้งใจ การกระทำที่เกิดขึ้นทั้งหมดนี้ย่อมเปี่ยมล้นและมีคุณค่าทางจิตใจแก่ทั้งผู้ให้และผู้รับ ดังเช่น

โครงการสร้างรอยยิ้ม อิ่มใจ แต่ผู้สูงอายุ มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างรอยยิ้ม สร้างความสุข กำลังใจ พร้อมสานสัมพันธ์ระหว่างผู้ดำเนินโครงการ (ผู้เรียน) กับผู้สูงอายุในศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุ จังหวัดปทุมธานี การดำเนินงานมี 2 กิจกรรมหลัก คือ

1. กิจกรรมรับประทานอาหารร่วมกับผู้สูงอายุและพูดคุยในเรื่องราวต่างๆ เพื่อสานสัมพันธ์กับผู้สูงอายุ
2. กิจกรรมสนทนาการด้วยการร้องเพลงลูกทุ่ง รำวง ย้อนยุค พร้อมชักชวนให้ผู้สูงอายุ ร่วมร้องรำทำเพลงเพื่อความสนุกสนาน และรู้สึกผ่อนคลาย

ภาพที่ 3 สร้างรอยยิ้ม อิ่มใจ แต่ผู้สูงอายุ
ที่มา : ผู้ช่วยศาสตราจารย์นภา กู้พงษ์ศักดิ์

หลังจากดำเนินกิจกรรมโครงการดังกล่าวเสร็จสิ้นลง ผู้เรียนได้แสดงความในใจผ่านการประเมินโครงการ ความตอนหนึ่งว่า งานครั้งนี้สนุกมาก ทำให้ผมได้เห็นภาพมุมมองใหม่... ที่ไม่เคยได้เจอในชีวิตจริง นั่นคือ ภาพคนแก่ที่ยิ้มอย่างมีความสุข ได้ร่วมถ่ายภาพกับพวกเราอย่างไม่เขินอาย บางท่านถึงกับบอกให้เราส่งรูปกลับไปให้ท่านดูด้วย เพื่อเอาไว้ดูว่าครั้งหนึ่งยังมีคนรุ่นใหม่ที่กำลังเติบโตเป็นผู้ใหญ่มากดูแลเขา ทำให้เขามีความสุขเหมือนได้อยู่กับลูกๆ หลานๆ อีกครั้ง...[15]

จากตัวอย่างข้างต้นนี้ อาจกล่าวได้ว่าโครงการจิตอาสาจึงเป็นการดำเนินกิจกรรมที่มาจากภาวะตื่นตัวของจิต ไม่ใช่การบริจาคสิ่งของหรือการให้ทานในแง่วัตถุเสมอไป

4. มีแนวคิดในการออกแบบโครงการจิตอาสาโดยใช้หลักการ 4D [16]

หลักการ 4D ได้แก่ Discovery Dream Design Delivery
Discovery : การค้นหาว่าปัญหาหรือสถานการณ์คืออะไร สาเหตุของปัญหา สภาพปัญหา และความเป็นไปได้ของการแก้ปัญหา
Dream : ความฝันหรือความปรารถนาต่อสถานการณ์ในอนาคต สิ่งที่ยากให้เกิดขึ้น มีเป้าหมาย และเป็นสิ่งสวยงาม
Design : การออกแบบสิ่งที่ควรทำ แนวทางการทำงาน แผนการทำงาน หรือรูปแบบวิธีการทำงาน
Delivery : การลงมือปฏิบัติ การดำเนินกิจกรรม ช่วยกันทำ ส่งต่อให้คนอื่นช่วยทำ หรือหาทาง สนับสนุนการทำงาน

สรุปได้ว่าแนวทางการจัดกิจกรรมโครงการจิตอาสาข้างต้นนี้เป็นเสมือนเข็มทิศที่ช่วยชี้แนะให้ผู้เรียน รู้ว่าโครงการจิตอาสาที่เกิดจากการรวมกลุ่มดำเนินการนั้น ควรเริ่มต้นอย่างไร มีวิธีบริหารจัดการและการวางแผนงาน หรือมีทิศทางอย่างไรบ้าง ทั้งนี้เพื่อให้การดำเนินการต่างๆ เป็นไปอย่างมีขั้นตอนและบรรลุเป้าหมายทั้งผู้ให้และผู้รับ

ตัวอย่างการวางแผนโครงการจิตอาสา : การทำความสะอาดวัดบางชัน

ชื่อโครงการ : การทำความสะอาดวัดบางชัน

ผู้ดำเนินการ : กลุ่ม Positive Thinking

ระยะเวลาในการดำเนินการ : เวลา 9.00-12.00 น. รวม 3 ชั่วโมง

สถานที่ : วัดบางชัน ตำบลคลองหนึ่ง อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

วัตถุประสงค์ :

1. เพื่อเป็นการสร้างจิตอาสาให้นักศึกษาเป็นบัณฑิตที่ทรงคุณค่า
2. เพื่อส่งเสริมให้นักศึกษาทำความดี เสียสละเวลาส่วนตัวเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมและส่วนรวม
3. เพื่อปลูกฝังลักษณะนิสัยและจิตสำนึกให้ดียิ่งขึ้น
4. เพื่อให้นักศึกษารู้จักการทำงานเป็นหมู่คณะ สามารถสร้างความสามัคคีระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม
5. เพื่อดึงดูดพุทธศาสนิกชนให้อยากเข้าร่วมทำบุญมากขึ้นเนื่องจากวัดสะอาดหรือมีทัศนียภาพที่สวยงาม

วิธีการดำเนินงาน :

1. ประชุมกลุ่มและระดมความคิดว่าจะทำโครงการอะไร
2. สมาชิกในกลุ่มเสนอข้อหัวข้อโครงการ เช่น การเดินเพื่อชาติ, การช่วยเหลือสุนัขจรจัด, การทำความสะอาดวัดบางชัน
3. สมาชิกในกลุ่มโหวตเลือกโครงการ เสียงส่วนใหญ่เลือกการทำความสะอาดวัดบางชัน
4. สมาชิกแบ่งหน้าที่ในการทำงาน ดังนี้
 - 4.1 หัวหน้ากลุ่มและรองหัวหน้ากลุ่ม เป็นผู้แบ่งงานให้กับสมาชิกทุกๆ คน
 - 4.2 ฝ่ายติดต่อกับท่านเจ้าอาวาสวัดบางชัน สำนวณพื้นที่ทั้งภายในและบริเวณโดยรอบวัด รวมทั้งพิจารณารายละเอียดปลีกย่อยในการทำความสะอาด
 - 4.3 ฝ่ายจัดเตรียมอุปกรณ์ต่างๆ เช่น ไม้กวาด, หน้ากากอนามัย, ถุงมือ, น้ำยาล้างห้องน้ำ, แปรงขัดห้องน้ำ, ผ้าสำหรับเช็ดทำความสะอาด, ถุงขยะ ฯลฯ
 - 4.4 ฝ่ายบันทึกภาพ ขณะสมาชิกในกลุ่มทำความสะอาด หลังทำกิจกรรมเสร็จ ฝ่ายบันทึกภาพจะนำภาพและวิดีโอไปลำดับภาพเพื่อให้ได้ภาพงานนำเสนอที่สมบูรณ์
 - 4.5 ฝ่ายประสานงานภายในกลุ่ม
 - 4.6 ฝ่ายนัดหมายการ เตรียมอาหารและเครื่องดื่ม
 - 4.7 ฝ่ายเหรียญกิตติมศักดิ์ รับ-รายจ่าย
5. ดำเนินการทำความสะอาดภายในและบริเวณโดยรอบวัด
6. นำภาพและวิดีโอมาผ่านกระบวนการลำดับภาพ เพื่อใส่เสียงบรรยายและดนตรีประกอบ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ :

1. นักศึกษาเป็นบัณฑิตที่ทรงคุณค่าจากการสร้างจิตอาสา
2. นักศึกษาได้ทำความดี เสียสละเวลาส่วนตัวเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมและส่วนรวม
3. นักศึกษาได้รับการปลูกฝังลักษณะนิสัยและจิตสำนึกให้ดียิ่งขึ้น
4. นักศึกษารู้จักการทำงานเป็นหมู่คณะ สามารถสร้างความสามัคคีระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม
5. พุทธศาสนิกชนเข้าร่วมทำบุญมากขึ้นเนื่องจากวัดสะอาดหรือมีทัศนียภาพที่สวยงาม

บทสรุป

การเสริมสร้างคุณลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์ผ่านโครงการจิตอาสาจึงนับเป็นวิธีการหนึ่งที่จะปลูกฝังให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ปัญหาของชุมชนและสังคม และรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งที่จะต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคม นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสถาบันการศึกษากับชุมชน ผู้สอนกับผู้เรียนระหว่างสมาชิกในกลุ่มหรือระหว่างผู้เรียนด้วยกัน รวมทั้งยังช่วยพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำและผู้ตามของผู้เรียน พัฒนาจิตใจของผู้เรียน เกิดการสร้างเครือข่ายระหว่างองค์กรหรือสถาบันเข้าด้วยกัน

บทสรุปโครงการจิตอาสาในครั้งนี้ได้ถ่ายทอดออกมาเป็นการแสดงความคิดเห็นและความรู้สึกของผู้เข้าร่วมกิจกรรมดังนี้

...กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมที่อยากทำมาตั้งนานแล้ว และวันนี้ก็มีโอกาสได้ทำ รู้สึกมีความสุขมาก สุขทั้งกาย สุขทั้งใจ และทำให้รู้ว่าความดีนั้นไม่จำเป็นต้องใช้เงินเสมอไป แต่เป็นการลงมือลงแรง พร้อมทั้งความตั้งใจจริงที่เราอยากจะทำ และได้ฟังธรรมะจากพระท่าน ท่านได้สอนว่าการทำงานดีเหมือนกับการเกี้ยวข้าวเมื่อเราเกี้ยวก็เอาแต่เมล็ดข้าวที่ดี ส่วนที่ไม่ดีก็ทิ้งไป เหมือนกับความดีที่เราเก็บเกี่ยวแต่สิ่งดีๆ รอบตัว เพื่อเป็นเสบียงเลี้ยงตัวเองในปัจจุบันและในภพอื่นๆ ส่วนที่ไม่ดีเราก็ไม่ต้องเก็บมาแต่ให้ปล่อยทิ้งไป... [17]

ภาพที่ 4 ทำความสะอาดวัดบางชัน
ที่มา : ผู้ช่วยศาสตราจารย์นภา กุญชรศักดิ์

...ดิฉันรู้สึกปลื้มปิติยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้ไปจัดบอร์ดให้กับน้องๆ ทำให้รู้สึกว่าตัวเรายังสามารถทำประโยชน์ให้แก่สังคมได้อีกมากมาย เพียงสละเวลาแค่เล็กน้อยก็สามารถทำให้น้องๆ ที่อยู่

ในโรงเรียนแก่นหินมิตร มีความรู้ภาษาอังกฤษเพิ่มขึ้นไม่มากนักน้อย ด้วยคำศัพท์ภาษาอังกฤษในหมวดต่างๆ และยังช่วยให้น้องๆ ได้นำความรู้ไปปรับใช้กับวิชาภาษาอังกฤษที่เรียนอยู่ได้ ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในยุคที่ภาษาอังกฤษเป็นภาษาสากลที่ทุกคนต้องรู้ รวมทั้งเป็นการเตรียมความพร้อมให้กับน้องๆ ที่กำลังเข้าสู่สมาคมอาเซียนในอนาคตอันใกล้... [18]

...พอถึงป่าชายเลน ก็รู้สึกตื่นเต้นมากเพราะเป็นครั้งแรกที่ได้ทำกิจกรรมปลูกป่า รู้สึกภูมิใจและมีความสุขที่ได้เป็นส่วนหนึ่งในการทำดีช่วยเหลือสังคมและประเทศชาติเพราะการปลูกป่าจะช่วยลดปัญหาโลกร้อน ป้องกันปัญหาน้ำท่วม นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำต่างๆ การไปปลูกป่าชายเลน ทำให้ฉันได้ทำความดีและได้รับความสนุกสนานไปพร้อมๆ กัน... [19]

ภาพที่ 5 ปลูกป่าชายเลน
ที่มา : ผู้ช่วยศาสตราจารย์นิภา กุฬพงษ์ศักดิ์

เอกสารอ้างอิง

- [1] พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวครั้งเสด็จออก สัมภาษณ์ พระที่นั่งอนันตสมาคม 9 มิ.ย. 2546. สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2555, จาก <http://www.prachatai.com/journal/2006/06/8654>.
- [2] จารุณี แก้วประภา. (2552). สร้างจิตสำนึกให้ “อาสาสมัคร กศน.”. สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2555, จาก <http://www.volunteer-spirit.org/node/1557>.
- [3] สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา. (2552). ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง มาตรฐานคุณวุฒิระดับปริญญาตรี สาขา คอมพิวเตอร์ พ.ศ. ๒๕๕๒. สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2555, จาก http://www.mua.go.th/user/tqfhed/news/FilesNews/FilesNews6/computer_m1.pdf.
- [4] สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา. (2553). ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง มาตรฐานคุณวุฒิระดับปริญญาตรี สาขา วิชาการบัญชี พ.ศ. ๒๕๕๓. สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2555, จาก http://www.mua.go.th/user/tqfhed/news/FilesNews/FilesNews6/account_m1.pdf.
- [5] สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา. (2553). ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง มาตรฐานคุณวุฒิระดับปริญญาตรี สาขา วิชาการท่องเที่ยวและการโรงแรม พ.ศ. ๒๕๕๓. สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2555, จาก http://www.mua.go.th/user/tqfhed/news/FilesNews/FilesNews6/tourism_m1.pdf.
- [6] สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา. (2553). ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง มาตรฐานคุณวุฒิระดับปริญญาตรี สาขา วิศวกรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๕๓. สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2555, จาก http://www.mua.go.th/user/tqfhed/news/FilesNews/FilesNews6/engineer_m1.pdf.
- [7] สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา. (2554). ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง มาตรฐานคุณวุฒิระดับปริญญาตรี สาขา วิชาภาษาไทย พ.ศ. ๒๕๕๔. สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2555, จาก http://www.mua.go.th/user/tqfhed/news/FilesNews/FilesNews6/thai_R.pdf.
- [8] สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา. (2554). ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง มาตรฐานคุณวุฒิระดับปริญญาตรี สาขา วิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๕๔. สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2555, จาก http://www.mua.go.th/user/tqfhed/news/FilesNews/FilesNews6/scienceMath_m1.pdf.
- [9] สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา. (2554). ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง มาตรฐานคุณวุฒิระดับปริญญาตรี สาขา แพทย์ไทยประยุกต์ พ.ศ. ๒๕๕๔. สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2555, จาก http://www.mua.go.th/user/tqfhed/news/FilesNews/FilesNews6/appliedThaiMedBachelor_m1.pdf.
- [10] สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา. (2554, สิงหาคม). นโยบายการพัฒนาบัณฑิตอุดมคติไทย. HECNewsletter. 2(3). สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2555, จาก <http://www.mua.go.th>.
- [11] พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 30 มีนาคม 2525. สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2555, จาก <http://www.stks.or.th/HMK/index.php/sufficiency>.
- [12] พระไพศาล วิสาโล. (2553). จิตอาสาคืออะไร?. สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2555, จาก <http://guru.google.co.th/guru>.
- [13] มิติตา จำปาเทศ รอดสุทธิ. (2551). จิตอาสาคืออะไร. สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2555, จาก <http://www.vachiraphuket.go.th>.
- [14] นเรศวรวิชาการ. (2553). จิตสาธารณะ. สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2555, จาก http://www.academic.nu.ac.th/content_view.php?n_id=44&img=&action=view.
- [15] ธรรมพงศ์ คำคม. นักศึกษาคณะบริหารธุรกิจชั้นปีที่ 1 มหาวิทยาลัยกรุงเทพ. สัมภาษณ์วันที่ 19 กรกฎาคม 2555.
- [16] อรมน ไกรเทพ. (2555). แนวทางการจัดกิจกรรมการพัฒนาโครงการจิตอาสาในโรงเรียน. สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2555, จาก <http://www.trang2.go.th/doc/2555/oramon-55.pdf>.
- [17] เบญจวรรณ สังขรัตน์. นักศึกษาคณะบริหารธุรกิจชั้นปีที่ 1 มหาวิทยาลัยกรุงเทพ. สัมภาษณ์วันที่ 19 กรกฎาคม 2555.
- [18] รัชนาถ แต่บุญญาภาพ. นักศึกษาคณะบริหารธุรกิจชั้นปีที่ 1 มหาวิทยาลัยกรุงเทพ. สัมภาษณ์วันที่ 19 กรกฎาคม 2555.
- [19] ภาววี จันทสุตร. นักศึกษาคณะบริหารธุรกิจชั้นปีที่ 1 มหาวิทยาลัยกรุงเทพ. สัมภาษณ์วันที่ 19 กรกฎาคม 2555.